

*Людина -
Культура -
Духовність*

*Збірник
наукових праць*

В И П У С К - II

Київ - 1996

КРОВ І КРОВОПРОЛИТТЯ ЯК ДУХОВНА ЦІННІСТЬ

Леся Українка звійшла в українську літературу як мужа жінка, як поет, який мав чітке й непохитне кредо борця - за себе, свою націю, за високі духовні ідеали.

На те, що сутність її творчості є боротьба, вказувало багато дослідників у різні часи, акцентуючи увагу як на емоційній основі її творчості (2), так і на інтелектуальному началі її драматургії (4). Сутність творчості Лесі Українки як поезії боротьби підкреслював П.К.Волинський, який наголошував на особливій пристрасності і особливій мужності голосу поетеси (1). Говорячи про поезію Лесі Українки, Л.Костенко назвала поетесу не тільки борцем, а й будівничим національного духу (3).

Однак, думку про необхідність боротьби з особливою силою підносить Леся Українка і в багатьох драматичних творах. Серед них: "Грішниця", "На руїнах", "Бояриня", "В катакомбах", "Оргія" та інші.

Аксіоматично подаючи факт необхідності боротьби навіть тоді, коли немає надії на перемогу, Леся Українка, проте, осмислює шляхи цієї боротьби, ціну можливої перемоги, ціну збереження переконань і людської особистості. Одним із моральних і філософських аспектів боротьби в драмах Лесі Українки є питання крові, її ціни та місця в боротьбі (чи бездіяльності) людини.

Вже в одному з перших драматичних творів "Іфігенія в Таврід" вона підіймає питання про необхідність жертви за рідний край. Героїня твору мужньо йде на жертву, не вагаючись в її необхідності. Але виявляється, що жити в ім'я батьківщини значно важче, ніж пролити за неї кров. Звертаючись до богині, Іфігенія з бо-лем запитує:

Кров еллінки була тобі потрібна,

Щоб погасити гнів проти Еллади, -

Чому ж ти не дала пролити кров?

Візьми її, вона твоя, богине!

Нехай вона не палить жил моїх! (6, I, 169)

Як бачимо, тут кров не є тотожною тільки фізичному життю людини, вона втілює ще й силу її духу, твердість характеру.

Посторонню тугу й "пал" крові Іфігенія переборює саме силою духу, розумінням необхідності свого життя:

Коли хто зміг одважно йти на страту,

Той мусить все одважно зустрічати (6, I, 170)

По-тишому підходить Леся Українка до трактування сутності й цінності крові у драматичному діалозі "Три хвилини". Один із персонажів, Леонтаньяр, доводить, що

Не в ідеї,

Мій пане, сила, а в самій крові (6, III, 227).

полемізуючи таким чином з Жирондистом, який вважає,

...що все-таки страшна вам

ідея наша, бо вона воскресне

з крові, як фенікс з полум'я, і сили,

нової сили набере з крові

посвячених їй мучеників (6, III, 227).

Щізнніше від подібних поглядів відмовляється і сам Жирондист, осмислюючи попереднє життя:

Колишні братні хвилі прокотились

і зникли всі в червоному морі крові,

та зникли й ті, що їх туди загнали.

Любов моя й ненависть - утопились (6, III, 236).

Ідея, за яку так палко вболівав Жирондист, зникла, як і її носії, але потяг активного, справжнього життя штовхає Жирондиста до дії, до пошуку нових "хвиль", "товаришів нових" (6, III, 236).

Леся Українка приводить свого героя до іншої дилеми, ніж на початку твору: він вже не рятує своє життя "в ім'я ідеї", а болюсно роздумує:

куди звернути з цього роздоріжжя

між смертю і життям: чи в той потік,

аби хоч раз невинна піна

почервоніла від живої краски,

чи на дорогу з волі у неволь? (6, III, 236).

Волею автора персонаж обирає останнє. Попереднім монологом Жирондиста Леся Українка підкреслює свідомість такого морального вибору. Герой повинен жертвувати собою добровільно, свідомо відстоюючи свої переконання. То ж особливу ціну має та кров, яка пролита в боротьбі за життя, націю, ідею.

Подібний підхід до питання крові спостерігаємо в іншому творі - "Одержима". Героїня цього твору спостерігає облудність

оточення Месії, покликаного власною кров'ю спокутувати гріхи людства. Але Летріам переконана, що ні вороги, ні друзі, ні проба не варті цієї жертви, оскільки ніхто з них навіть не намагається зрозуміти сутності душі Месії, його самотності й сумнівів. Вона відкрито звинувачує людство в бездіяльності:

Усі ви допустили, щоб Месія
кривавий викуп дав за ваші душі.

І вам прийнять його було не тяжко? (6, Ш, 144).

Авторка наголошує на тому, що спочатку й саму себе Летріам вважає не гідною жертви Месії, вона заперечує саму можливість цього:

Щоб визволив мене ціною крові?
Своєї крові? Та невже ти, діду,
гадаєш, ніби я себе ціную

дорожчою, ніж чиста кров його? (6, Ш, 145).

Байдужість, покора, сліпа віра, низкість людської душі. — все це не достойне ні краплі крові, проти цього й виступає Леся Українка устами Летріам. Героїня протестує і проти ідеї покори і самозреченості; вона єдина розуміє смуток і самотність Месії, вона єдина бачить у ньому непересічну і мужню людину, хоч і не поділяє його поглядів. А тому Летріам має всі підстави твердити, що

...радощі моєї не зруйнує

сам князь темноти, радощі від того,
що на мені не важить кров Месії,
що він її за мене не пролив
ані краплини (6, Ш, 145).

Для Летріам пролита Месією кров вимагає спокути від тих, хто прийняв його жертву, не усвідомивши її сутності і величі:

Хіба минає все минуле?

Він пережив три вічності в три ночі,
прийняв три смерті. Чи тепер, воскресши,
забуде він страждання, зраду, смерть?

Простити може, а забути — ні!

О, будьте прокляті! (6, Ш, 147).

Летріам свідомо ненавидить також

...закон небесний, що за гріх

безумних поколінь вимагає

страждання, крові й смерті соромної

того, хто всіх любив і всім прощав (6, Ш, 139).

Її власна жертва - це активний захист не тільки власних переконань і почуттів, а й того, кого вона любить, розуміє; м'якого страждає.

Характером Летріам Леся Українка вирішує іще одну надзвичайно складну етично-моральну проблему: чи людство варте пролиття Месієвої крові? Адже серед нього є й такі, як сама Летріам, готова на самопожертву за самого Месію. З філософської точки зору, жертва й самопожертва, пролиття крові тільки тоді має сенс і цінну, коли є свідомим виявом волі й переконань людини. Спосереднім підтвердженням (хоча й з радикально протилежної точки зору) зазначеної ідеї є драматична поема "В катакомбах", де Неофіт-раб, шукаючи духовного звільнення, по-іншому осмислює сутність жертви в ім'я бога, вважаючи її даремною:

А мало нас погинуло даремне,
кривавих жертв усім богам неправим,
та гине й досі за того царя,
що, кажеш ти, на рабство осудив нас? (б, Ш, 261).

Для Неофіта Месію не виступає людиною-страдником, величчю якої не може досягнути раба. Він - один з тих, хто поневоле людей, тому не гідний людської жертви, страждань і крові:

Доки буде слатись
під ноги їм, тиранам безтілесним,
богам безкровним, неживим примарам
живої крові дорога порфіра?
Своєї крові я не дам ні краплі
за кров Христову. Якщо тільки правда,
що він є бог, нехай хоч раз проллється
даремне божа кров і за людей (б, Ш, 261).

На відміну від Летріам, яка спрямовує свою ненависть на оточення Месії, за інертність і байдужість Неофіт переносить її на Христа за приречення людей на вічне рабство. Але попри цю відмінність поглядів і проблем, поставлених у драматичних поемах "Одержима" і "В катакомбах", у ставленні до людської жертвовної крові спостерігаємо типологічну спільність: засуджується даремне її пролиття - кров повинна проливатися тільки свідомо і тільки за найдорожче, найцінніше для людини, тільки за те, що є гідним, за найвищі ідеї і переконання.

В драматичному діалозі "На полі крові" спостерігаємо ще одну грань питання крові. Іуда проливає не свою кров, а кров учителя, сприймаючи буквально його слова про можливість досягнення царства божого. Іуда, зневірившись у царстві божім, хоче хоча бодось вернути з утраченого ним - "продас" учителя. Та крові вчителя вистачило тільки на нікчемне поле, яке не може вдовольнити Іуду.

Невідповідність між недосяжною картиною чистого життя, яку малює вчитель, і бідною нивкою, яку обробляє Іуда, підсилює контраст між духовністю учення Христа і апологією практицизму Іуди. Поле крові не приносить Іуді ні щастя, ні задоволення, ні душевного спокою. Прочанин якоюсь мірою співчуває Іуді, не зовсім він виправдовує і ставлення Вчителя до Іуди. Зрада учня викликає осуд у Прочанина, який навіть не був прихильником Христа. Ні практичні, ні духовні запити не можуть бути задоволені ціною зради, ціною проданої крові іншої людини.

З іншого боку, Леся Українка твердить, що нерозуміння сутності боротьби й кровопролиття, а також наївний пацифізм можуть призводити до трагічних наслідків. Це ми спостерігаємо в поемі "Боярину". Героїня твору Оксана не може сприйняти реалій свого оточення, її "кров гнітить" - вона зізнається:

Простягне руку лицар, щоб узяти
мене до танцю, а мені здається,
що та рука червона вся від крові,
від крові братньої... Такі забави
Не веселять мене... (5, 505).

Апологія чистих рук іде поруч з громадянською пасивністю. В кінці твору устами героїні висловлюється інше спостереження, хоч і пов'язане із зазначеним, але суттєво відмінне:

От здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась іржа... (5, 555)

Наділивши свою героїню рисами національної свідомості і провівши через ряд випробувань, авторка приводить Оксану до усвідомлення необхідності активної діяльності для вітчизни, а відмова від боротьби трактується як "іржавість душі" (5, 556) і призводить до трагедії людського життя.

В драматичній поемі "Руфін і Прісцилла" поетеса подає нам ще один аспект ставлення людини до крові і кровопролиття. В

останній сцені перед нами постає вроб, яка жадає крові як цікавого видовища, не замислюючись над тим, хто є приречені і як які переконання вони гинуть. Цій вробі протиставлені яскраві особистості жертв, що йдуть на страту за віру (Прісцілла), з любові (Руфін), з прагнення хоч умерти борцем (Нартал).

Прослідкувавши, як подається у драмах Лесі Українки проблема ціни крові і можливості кровопролиття, можемо зробити кілька висновків.

1. Письменниця трактує проблему крові, її ціни та кровопролиття як важливу, складну і неоднозначну. Вона розглядає її як важливий і актуальний елемент, який відбиває світоглядні риси, життєву позицію та моральний вибір дівчих осіб. Поняття крові нерозривно пов'язане в її творах з поняттям боротьби.

2. Леся Українка в драматургії не виступає категоричною противницею кровопролиття, хоч постійно наголошує на високій ціні людської крові. Створюючи складні життєві ситуації та конфлікти, авторка застерігає проти марного проливання крові, яке не зумовлене вагомими для дійових осіб причинами. Серед причин, які уможливають пролиття персонажами власної крові. Леся Українка називає захист найцінніших ідеалів та переконань ("Три хвилини", "Руфін і Прісцілла"), любов до вітчизни ("Іфігенія в Тавриді", "Бояриня"), жертву в ім'я іншої людини ("Одержима"), намагання бути вільним і борцем ("Руфін і Прісцілла"). Авторка наголошує на тому, що віддавати чи не віддавати своє життя і кров людина повинна свідомо, керуючись передовсім своїм особистим вибором ("Три хвилини", "В катакомбах", "Одержима").

3. Письменниця гостро засуджує зрадництво і намагання нажитись на крові інших ("На полі крові"). Так само негативно оцінюється інертність і байдужість вробі, яка або пасивно сприймає жертви ("Одержима"), або жадає крові і сприймає її пролиття тільки як цікаве видовище ("Руфін і Прісцілла").

4. Важливим аспектом, який засвідчує складність поставленої проблеми, є висловлена Лесею Українкою думка про те, що інколи легше віддати кров за найдорожче, ніж жити в його ім'я. Її Іфігенія ("Іфігенія в Тавриді") сміливо йде на страту, але продовжувати життя заради вітчизни для неї можливо тільки ціною величезних душевних зусиль.

В цілому ж підхід Лесі Українки до проблеми ціни крові та його художнє втілення ще раз засвідчує геніальність таланту драматурга.

Л І Т Е Р А Т У Р А .

1. Волинський П.К. „*Contra spem spego!*“ Лесі Українки// Правда іскра Прометея. (Упор. О.Ф.Ставицький). - К.: Радянська школа. - 1989. - С.147.
2. Донцов Д. Поетка українського рiсорджiменту//Українське слово. (Хрестоматія української літератури та літературної критики у трьох книгах) . - К.: Рось. - 1994.- Т.І. - С. 154.
3. Костенко Ліна. Поет, що ішов сходами гігантів.//Українка Леся. Драматичні твори. - К.: Дніпро. - 1989. - С. 54.
4. Ставицький О.Ф. Леся Українка. Етапи творчого шляху. - К.: Дніпро. - 1970. - С. 109.
5. Українка Леся. Драматичні твори. - К.: Дніпро. - 1989. - 762 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т.т. - К.: Наукова думка. - 1975 - 1979. - Т.І - 6.